

נטילת ידיים מרוחות בשמן

ראשי פרקים

שאלה

- א. החילוק בין שמן על כל היד לשמן על חלק מהיד
 - ב. חציצה שאינה מורגשת
 - ג. שמן אינו חוצץ בימי חז"ל
- מסקנה

שאלה

אדם הסובל מקילוף עור בידיו ועליו למרוח אותן בשמן, אסור לו להרטיב את ידיו ללא שמן. האם רשאי ליטול את ידיו כשהן מרוחות בשמן?

א. החילוק בין שמן על כל היד לשמן על חלק מהיד

בתוספתא מקואות פ"ו ה"ה (הובאה בשו"ע י"ד סי' קצ"ח סט"ו) "הדיו הלח אינו חוצץ". ובמס' שבת כ"ג א' מבואר שדיו מכיל בין היתר שמן. נמצא איפוא ששמן לח אינו חוצץ.

מיהו יש לומר שלא אמרו שדיו לח, המכיל שמן, אינו חוצץ, אלא במיעוט ידו, כפי שקורה לאנשים המשתמשים בדיו ומתלכלכים בו, אך בשמן המשווח על כל ידו יתכן שיחצוץ אפילו בלח. וחילוק זה בין הכל לבין חלק דייק הגר"ז מבריסק בהל' מקואות פ"ב הט"ו מלשון הגמ' ביבמות ע"ב א' שמהתורה רובו שאינו מקפיד עליו אינו חוצץ. משמע שכולו אע"פ שאינו מקפיד עליו - חוצץ. וטעמו שכאשר יש ביאת מים, אלא שיש חציצה, רק אז אנו אומרים שאם אינו מקפיד לא חוצץ. אולם כאשר אין ביאת מים כלל ועיקר אין כאן טבילה כלל ואפילו כשאינו מקפיד - חוצץ, עיי"ש. וא"כ בנ"ד, שכל הידיים משוחות בשמן, גם אם נניח ששמן לח אינו חוצץ, כמו שהוכחנו מדיו לח, לא תועיל הנטילה.

אלא שבענין הדברים שאינם חוצצין נחלקו הראשונים. עיין מרדכי שבועות (הל' מקואות סוף סי' תשנ"ח בשם הרא"ם, והר"א מוורדן והרוקח) שהסיבה לכך שדם, דיו וחלב לחין אינם חוצצין, משום שאנשים אינם מקפידים עליהם. אך התוס' בחולין כ"ו ב' ד"ה הכא כתבו בשם הר"א ממיץ שאלו אינם חוצצין משום שהמים עוברים דרכם. (הם הזכירו רק יין וחלב אך מסתבר שה"ה דיו, אלא שהם כתבו זאת בשם הר"א ממיץ ולכאורה הוא הרא"ם במרדכי החולק על כך, וצ"ע).

(והעיר לי הרב יעקב אפשטיין שאין ראייה מדיו לשמן, כי כמות השמן בדיו קטנה מאוד ומתבטלת בו. אך גם אם הצדק כדבריו, נראה שבשמן אולי כו"ע יודו שאין לומר שהמים מחלחלין דרכו, הרי לשם כך הוא חייב למרוח ידיו בשמן, כדי למנוע לחלוחית של מים. מיהו יתכן ששכבה דקה מאוד של שמן אכן לא מונעת לגמרי לחחול, ועוד י"ל ששכבה כה דקה בטלה לגוף ואינה מהוה חציצה. ועיין להלן).

ב. חציצה שאינה מורגשת

והנה בשו"ע יו"ד סי' קצ"ח סי"ז כתב: "צבע שצובענות הנשים על פניהן וידיהן ושער ראשן אינו חוצץ". ופירש הש"ך בס"ק כ"א אפילו שחופה רובו או כולו. (ועיין שו"ע שם סעיף ה' ששער הראש נחשב כגוף בפני עצמו, וא"כ כשהשער כולו צבוע, החציצה היא בכלל). ומקורו ברא"ש הל' מקואות סי' כ"ז שנתן שני טעמים לכך:

א. הן עושות כן לנוי ואינן מקפידות (והרשב"א הוסיף שאדרבה, הן חוזרות ומחדשות את הצבע).

ב. בצבע אין ממשות אלא חזותא בעלמא. ולפי מה שכתבנו שכולו יש חציצה אפילו בדבר שאינו מקפיד קשה על הטעם הראשון, מה בכך שאינן מקפידות, הרי בכולו יש חציצה גם

ג. שמן אינו חוצץ בימי חז"ל

והנה במס' עדויות פ"ד מ"ו: "הסך בשמן טהור ונטמא, ירד וטבל, ב"ש אומרים אנ"פ שהוא מנתף – טהור. וב"ה אומרים כדי סיכת איבר קטן". ומשמע שכל המחלוקת בין ב"ש לב"ה היא אם השמן נטהר בטבילה, כי הוא טפל לגוף, או לא. ולא נחלקו אלא בכמות שמן גדולה, כשהוא מנתף, אך אם יש בו כדי לסוך אבר קטן לכ"ע בטל לגוף. ומשמע שאין כאן חציצה, שאם היתה חציצה לא היתה הטבילה מועילה כלל, לא לגוף ולא לשמן. וק"ו לשמן המרוח על הגוף ואין בו אפילו כדי לסוך אבר קטן.

ובחז"א (יר"ד סי' צ"ד ס"ק ה') דן במחלוקת הראשונים שהבאנו לעיל בין המרדכי והתוס' בטעם משקין לחין שאינם חוצצין, ועיי"ש שכתב: "מיהו לא מצינו בהדיא דשמן לח אינו חוצץ, מיהו נראה דשמן לא גרע מדבש". ומכאן נראה נוסח להחזיר לאשה שיש לה נקב בתוף האוזן, ואסור לה להרטיב את אוזנה, שתניח באוזן מוך טבול בשמן שימנע מהמים להגיע לתוף. וצ"ע שלא הביא משנה מפורשת במס' עדויות.

ובין הפוסקים ידועה ההצעה שאשה כזו תמרח את אוזנה בשמן דגים, כי שמן דג נחשב למים ואינו חוצץ. ולפי המשנה הנ"ל בעדויות אין צורך בכך אלא כל שמן אינו חוצץ. (אולם הרופאים טוענים שלא המים מסוכנים אלא הזיהום, וא"כ אין תועלת במריחת שמן, כי הוא עצמו עלול לזהם).

ומצאתי בספר "רפואה והלכה" חלק ה' עמ' רס"ו שהגר"מ קליינמן הביא בשם כמה פוסקים (אמרי משה ח"ב סי' ל"א, מהר"ח מברסק ח"ג סי' ל"ג) שהוכיחו מהמשנה הנ"ל בעדויות ששמן אינו חוצץ, ולדעתם בזמן המשנה נהגו לסוך בשמן, לכן השמן נחשב כחלק מהגוף ומה גם שסיכה כשתיה שנאמר "ותבוא כשמן בעצמותיו", משמע שהשמן נחשב כנבלע בגוף. אך בימינו שאין נוהגים לסוך בשמן, אין השמן נחשב כבטל לגוף ולכן יתכן שחוצץ. מיהו

בדבר שאינן מקפידות? וי"ל שגם לפי הטעם הראשון המדובר בצבע שאין בו ממשות, אלא שאעפ"כ הוא חומר זר והיה מקום לאוסרו, אלמלא הסברה שהוא עשוי לנוי, ולכן אינו חוצץ. אולם בנוי לבד לא סגי, אלא גם משום שהצבע כמעט ואינו מורגש ולכן הוא בטל לגוף ומשום כך אפילו בכולו אינו חוצץ, כשם שלטעם השני, משום חזותא בעלמא, אע"פ שהוא בכולו, אינו חוצץ, משום שהוא בטל לגוף לגמרי וכאילו אינו כלל. ולא אמרנו שבכולו חוצץ אלא בדבר שיש בו ממשות.

ואולי שני נימוקי הרא"ש - נימוק אחד הוא, ורק בצירוף שני הגורמים יחד, חזותא בעלמא ועשוי לנוי, אין כאן חציצה. ומכיון שאינו אלא חזותא בעלמא, אפילו בכולו, אינו חוצץ, משום שיש כאן ביאת מים בגוף עצמו.

ובתוס' חולין (י"ג א' ד"ה מטביל) הקשו על ידות הכלים מדוע לא יהיו חציצה? ובתפארת ישראל לזבחים (פ"ג אות ל"ה) הקשה על קושייתם, הרי ידות הכלים הם מין במינו ואינו חוצץ? ותירץ שבטבילה בעינין ביאת מים ממש, ולכן גם מין במינו, אע"פ שאינו חוצץ, מ"מ ביאת מים אין כאן.

(וסברה כעין זו כתב באבני נזר א"ח ח"ב סי' תל"ב לענין שופר, עיי"ש שהביא דוגמא לזה מרמב"ן בבכורות פ"ג [ועיין זרע אברהם - לופטביר - ח"ב סי' א' אות ב']. מיהו בכל אלו יש חציצה מורגשת, כגון שופר שציפהו זהב, או בכור שנולד כרוך באחותו, וידות הכלים, אך שמן המרוח על היד אינו מורגש כל כך).

ודוגמא רחוקה לענייננו יש אולי להביא מפסחים (ע"א א') אם היתה חבורה של כהנים סכין בשמן של תרומה. ומשמע שאין כאן בישול או טיגון של הפסח, וע"כ משום ששמן בכמות כה זעומה, שרק סכין אותו על הפסח, אינו נחשב למשקה בפני עצמו, אלא לחלק מהפסח. ובגמ' שם: "שאני סיכה דמשהו בעלמא הוא דעבידא".

מסקנה

מעיקר הדין אין בשמן לח משום חציצה. אלא שנהגו להחמיר ולא לסוך בשמן לפני טבילה דאורייתא. אך בנטיילת ידים שאינה אלא מדרבנן, ובחולה הסובל מקילוף עור, יש להתיר לכתחילה ליטול ידיים, למרות שהן משוחות בשמן.

בחולים שרפואתם בסיכה יש מקום לומר שאצלם השמן בטל לגופם ואינו חוצץ. (ע"ש בשם פנים מאירות ח"ב סי' ק"מ. אך הסד"ט אות י"ט חולק עליו). ועיין ש"ך סי' קצ"ח ס"ק י"ד בשם הבה"ג: "אמר ר' יהודה כל השמנים אין חוצצים חוץ משמן המור. ונהגו בנות ישראל שאין סכות שמן בשנת טבילה כל עיקר".

סימן טז**לחמניות מתוקות - האם נחשבות כפת הבאה בכסנין?****ראשי פרקים**

הכמות לקביעות סעודה, אך בפחות מזה פטור מברכת המזון (ח"א בשם הגר"א, ועיין משנ"ב סי' קס"ח ס"ק כ"ד, שכ' שבגלל הספק לא יאכל 4 ביצים, אך פחות מ- 4 ביצים גם לדעתו יכול לאכול מבלי לברך ברכת המזון).

והנה שיעור 4 ביצים הוא כ- 240 גרם. דהיינו כ- 3-4 לחמניות שאדם בימינו רגיל לשבוע מאחת מהן (שהרי הנהג בימינו שאדם אוכל כריך של לחמניה אחת בארוחה, והוא שבע ממנה עד לארוחה הבאה!) היתכן לומר שאדם יאכל כמות כפולה ומשולשת ויפטר מברכת המזון? (משקל לחמניה גדולה הוא לכל היותר כ-100 גרם). לענ"ד יש כאן טעות, הן בכמות והן באיכות של הלחמניות הנ"ל, ולא לכך נתכוונו הפוסקים, כפי שיתברר להלן.

ב. בתר דידיה או בתר כו"ע**במס' ברכות מ"ב א':**

"רב הונא אכל תליסר ריפתי בני תלתא תלתא בקבא. ולא בריך. א"ל רב נחמן, עדי כפנא! אלא כל שאחרים קובעים עליו סעודה צריך לברך". המחלוקת בין ר"ה לר"נ היא האם השביעה שעליה דיברה התורה, תלויה בו, או במקובל אצל אחרים. ר"ה סבר שהשביעה תלויה בו, וכיון שלא שבע לא מברך. ור"נ סבר שהשביעה תלויה באחרים, וכל שאחרים שבעו, אע"פ

- א. אי-ההתאמה בין שיעורי השו"ע ובין הנהוג בימינו
 - ב. בתר דידיה או בתר כו"ע
 - ג. הראוי לנהוג בימינו
- מסקנה

א. אי ההתאמה בין שיעורי השו"ע ובין הנהוג בימינו

יש נוהגים לאפות לסעודות מצוה לחמניות מתוקות שנילושו ביין צימוקים ושמן, הפטרות כביכול מנט"י וברכת המזון גם לדעת הרמ"א (עי' סי' קס"ח ס"ז), והציבור אוכל מהן לשובע וסומך על הדעה שלחמניות אלו אכן פטרות מנט"י ומברכת המזון. בעיקר מסתמכים הנוהגים כן על הנפסק בשו"ע (קס"ה, ה):

"פת הבאה בכסנין מברך עליו בורא מיני מזונות ולאחריו ברכה אחת מעין שלש. ואם אכל ממנו שיעור שאחרים רגילים לשובע עליו. אע"פ שהוא לא שבע ממנו מברך עליו המוציא וברכת המזון". ולדעתם, ה"ה לקולא, שאם אכל כמות ששבע ממנה אלא שאין אחרים קובעים עליו סעודה, פטור מברכת המזון. והשיעור שאחרים נוהגים לקבוע עליו הוא 3 או 4 ביצים (מג"א שם, ולמד מתחומין), ויש הסוברים שרק אם יאכל חצי עישרון, דהיינו כ- 1-2 ביצים, רק אז נחשבת